

→ LIITE 4: Artikkelin Ruandan kansanmurhasta

Syylisten takaa-ajo

Ruandan kansanmurhasta epäiltyjä jäljitetään myös Suomesta. Porvoossa pidätetty mies voi joutua tuomittavaksi Ruandaan.

Nimi ja syntymäaika. Vanhempien nimet. Kotipaikkakunta: Nyakizun kunta, Butaren maakunta. Syntyjään Burundista. **Ammatti ennen vuotta 1994:** Johtotehtävissä Ruandan yhdistyneissä baptistikirkkoissa UERG:ssä. **Maanpaossa:** Suomessa. **Rikos josta syytetään:** Kansanmurha.

Ruandan valtiosyyttäjä julkaisi viime vuoden lopulla listan vuoden 1994 kansanmurhasta epäillyistä. Lista oli lyhytsanainen. Kuvauksen perusteella pidettiin 55-vuotias ruandalaismies kiirastorstaina Porvoossa.

Hän on yksi listalla esiintyvistä 93 henkilöstä, joiden Ruanda uskoo pakoilevan oikeutta ulkomailla. Pitkäperjantaina Porvoon käräjäoikeus vangitsi hänet epäiltynä joukkotuhonnasta eli osallisuudesta kansanmurhan suunnitteluun ja johtamiseen.

Joukkotuhonta, *genocide*, on raskas syyte. Teot, joihin tässä **Andreaksi** kutsutun miehen epäillään osallistuneen, ovat hyytäviä. Ihmisoikeusjärjestö Human Rights Watch (HRW) kuvasi Andren niitä raportissaan 1999.

Vihaa lietsotaan

Huhtikuun puoliväliä lähestyttäessä 1994 tunnelma Andren kotiseudulla, 60 000 asukkaan Nyakizun kunnassa Ruandan eteläosissa oli äärimmäisen kireä ja pahaenteinen, kuten muuallakin maassa. Ruandan valtaapitävään hutu-kansaan kuuluvaa presidenttiä **Juvenal Habyarimanaa** ja hänen burundilaista virkaveljeään kuljettanut kone oli ammuttu alas 6.4.1994 sen lähestyessä Kigalin lentokenttää.

Habyarimana oli palaamassa neuvotteiluista, joilla haluttiin vauhdittaa aiemmin solmittua rauhan- ja vallanjakosopimusta vapautusliike RPF:n kanssa. Tutsi-vähemmistöä ja maltillisia hutuja edustanut liike kävi tehokasta sisällissotaa Ruandan hallitusta vastaan.

Presidentit saivat surmansa koneen tuhoutuessa. MRND-puolue, joka edusti hutujen kiihkomielisimpiä ääriaineksia, syytti heti teosta tutseja, jotka tuolloin muodostivat kahdeksasta miljoonasta ruandalaisesta noin prosentin.

Tuhosipa koneen kuka hyvänsä, MRND sai havittelemansa syyt aloittaa kostotoimet toden teolla. Vihaa oli lietsottu jo pitkään, ja murhattavista tehty yksityiskohdaisia luetteloita – kaupunki kaupungilta, kylä kylältä, talo talolta.

Tappaminen alkoi pääkaupungissa Kigalissa jo presidentin koneen putoamista seuranneena yönä. Käsikassarana toimivat *interahamwet*, äärihutujen tappopartiot, joita johtivat yleensä MRND:n nuorisoliittolaiset.

Sadan päivän aikana Ruandassa surmattiin yli 800 000 tutsia ja heidän teurastamistaan vastustanutta maltillista hutua. Koska MRND:llä oli valmis ja hyvin toimiva organisaatio Ruandaan joka kunnassa, surmatyöt ja tutsien omaisuuden hävittäminen levisivät pääkaupungista nopeasti kaikkialle maahan. Kansanmurha oli taitavasti johdettu, suunniteltu ja kiihottettu hanke, jossa hutujen ääriainekset pyrkivät kerralla eroon yläluokkana pitämistään tutseista.

Butaren lääni, jossa Andren kotikunta Nyakizu sijaitsi, oli aluksi poikkeus. Sitä johti maan ainoa tutseihin kuuluva maaherra, joka vastusti avoimesti tappamista. Kahden viikon ajan – kunnes maaherra pidätettiin ja katosi ikiajoiksi – Buteren lääni välttyi murhilta, ja sinne virtasi pakenevia tutseja kaikkialta Ruandasta.

Andren kotikunnassa Nyakizussa tappaminen alkoi kuitenkin jo aiemmin. Siellä piti valtaa pormestari, *burgomaster*, **Ladislav Ntaganzwa**, yksi kiihkeimmistä äärihutuista.

HRW:n raportti sanoo Andren kuuluneen pormestarin lähipiiriin.

Andre lähtee liikkeelle

Andre oli naapurimaassa Burunsissa syntynyt hutu, joka oli paennut sieltä tuhansien tavoin tutsien vainoja rajan yli jo vuonna 1972. Hän johti paikallisia baptistinuoria ja oli monituhantisen burundilaispakolaisten yhdyskunnan tärkeimpiä vaikuttajia. Hänen on sanonut myös pitäneen kylässä baaria.

Kun levottomuus Nyakizun tutsien keskuudessa yltyi, pormestari rauhoitteli heidän olevan turvassa. Hän neuvoi heitä kerääntymään Cyahindan katoliselle kirkolle. Samaan aikaan hän käynnisti lähimpien tukijoidensa kanssa toimet heidän keräämisekseen kokoon ja tappamiseksi. Yksi tukijoista oli Andre, raportti toteaa. Yölliset partiot jäljittivät ja pidättivät inyenzeja, tutsi-torakoita.

Sitten tutsivihaa ja kansanmurhaa avoimesti lietsonut radia RLMT lähetti 13. huhtikuuta voimakkaan viestin butarelaisille vaatien heitäkin yhtymään tappamiseen.

Seuraavana yönä Andre lähti liikkeelle, raportti kertoo. Kirkkaassa kuun valois-

sa hänen johtama partio pidätti 21 pakoon pyrkivää ihmistä – valtaosa vanhuksia, naisia ja lapsia. Nuoren tutsi-yövahdin HRW:lle antaman todistajan mukaan partio eteni Andren omistamaa baaria kohti ja komensi vankinsa istumaan sen nurkalle.

Ryhmän neljä miestä piestiin hengiltä vasaroilla ja nuijilla. Heidät heitettiin läheiseen ulkokäymälään. Loput vietiin vangittavaksi.

Perjantaiamuun 15. huhtikuuta mennessä tappaminen oli levinnyt koko Nyakizuun. Tuhansittain paikallisia ja muualta tulleita tutseja pakeni kirkolle ja sen takaiselle jalkapallokentälle etsimään suojapaikkaa. Kirkkoherra **Charles Ncogoza** neuvoi heitä puolustautumaan niin kuin parhaiten pystyivät.

Miehet keräsivät kiviä käsiinsä.

Murhaaminen jatkuu päiviä

Kirkkoa piiritti parituhatta äärihutu. Heidän mukanaan oli satoja innokkaita burundilaisia hutupakolaisia. Kymmenen aikaan he alkoivat tulittaa käsiaseilla kirkkoa, mutteivät vielä päässeet sinne.

Kahdelta iltapäivällä töyssähteli pormestarin avolavapakettiauto. Mukana oli poliiseja ja hänen luottomiehiään, joukossa myös Andre HRW:n kuulemien todistajien mukaan kaikki aseistautuneina.

Pormestari huusi kovaääniseen, että kaikki Gikongorosta tulleiden pakolaisten pitäisi poistua kolmeen laskiessa, "tai saatte nähdä miten käy".

Sitten hän laski kolmeen.

Tappaminen alkoi, mutta tutsit pitivät puoliaan. Hyökkääjät eivät päässeet kirkkoon. Illalla pormestari kutsui lisäapua. Samaan aikaa ryöstäjät tuhosivat ja tyhjänsivät kirkkomaalle paenneiden koteja.

Murhaaminen jatkui useita päiviä. Iltaisin tappajat lopettivat viiden aikaan, menivät koteihinsa syömään ja nukkumaan ja jatkoivat seuraavana aamuna. He olivat kietoneet banaaninlehtiä vyöksi rinnalle ja nuijiansa ympärille, jotta osasivat erottaa toisensa uhreista.

Myös Nyakizun kunnan yllä kaartuvalle kukkulalle paenneita tutseja tapettiin säälimättä. HRW:n todistajien mukaan juuri Andre johti hyökkäystä kukkulalle. Sielläkin tappaminen kesti päiviä.

Tiistai-iltana, 19. huhtikuuta, kirkkoalueen tutsit oli tapettu. Uhrien määräksi HRW arvioi 10 000–15 000, tappajien lukumääräksi 6 000–8 000.

Viimeinen uhri oli koulutytty, joka heitettiin elävänä syvä kuoppaan ruumiiden sekaan. Jotkut lapset kävivät anta-

massa hänelle vettä. Kun pormestari kuuli siitä, hän käski luoda haudan umpeen.

Pormestari perusti turvallisuuskomiteoita valvomaan tilannetta ja jatkamaan tutsien jäljitystä. Kun eräs asukas myöhemmin kysyi, miksi komiteoita perustettiin, Andre vastasi HRWN raportin mukaan niiden olevan todella tarpeellisia kanavia kansalaisten ja viranomaisten välillä. Andre itse valittiin kymmenhenkiseen pääkomiteaan, raportti kertoo.

Elokuun alkuun mennessä jopa kolmasosa Ruandan väestöstä oli joko kuollut tai paennut maasta.

Kun HRW:n tutkijat kävivät paikalla marraskuussa 1994, kirkon vieressä oli kolme joukkohautaa. Seinät olivat kautaltaan verentahraamia, lattialla lojui ihmisluiden sirpaleita.

Mutta Andre oli jo muualla.

Andre pääsee Suomeen

Ruandan joukkoteurastus päättyi, kun RPF:n joukot valtasivat heinäkuussa 1994 Ruandan. Noin kaksi miljoonaa hutua paakeni naapurimaihin Kongoon, Tansaniaan ja Burundiin kosta peläten.

Andre on ollut tässä joukossa.

Keväällä 1995 porvoolainen baptistipappi **Holger Nystedt** tapasi hänet Uviran pakolaisleirillä silloisen Zairen, nykyisin Kongon itä-osissa. Andren voimakkaampiin puolustajiin kuuluvan Nystedtin kuvaus antaa ymmärtää, että miehellä oli runsaasti vastuu ja luottamustehtäviä leirillä. "Hän vastasi ruoan- ja lääkkeiden hankinnasta ja jakelusta. Hän oli hyvin arvostettu henkilö pakolaisten joukossa", Nystedt kertoo.

Pakolaisleireille paenneet hutut perustivat niille nopeasti saman hallintoketjun kuin kotimaassaan. Kun länsimaat alkoivat auttaa kansanmurhasta toipuvaa Ruandaa, suuri osa Suomenkin virallisista avustusvaroista ja kansalaisjärjestöjen Kerästen tuotoista ohjattiin aluksi pakolaisleireille paenneille kansanmurhaajille ja heidän perheilleen. Tuen avulla Interahamwe-tappajakaartit saivat mahdollisuuden koota jälleen rivinsä ja ryhtyä terrorisoimaan sekä Itä-Kongoa että Ruandaa vuosiksi.

Andre ei palannut Ruandaan, vaikka miljoonat pakolaiset niin tekivät. Hän jatkoi Kenian kautta Sambiaan ja sieltä turvapaikanhaki-jana Suomeen keväällä 2003. Hän alkuun vaimonsa ja nykyään 12-vuotiaan poikansa kanssa Vaasassa, josta muutti Porvooseen viime syksynä. Ahkerana seurakuntalaisena tunnettu mies osallistui kirkon toimintaan, muun muassa maahanmuuttajien yhteistilaisuuksiin.

Ruandan syyttäjävirston etsintälistalla tuli virnaomaisille loppuvuonna. Esimerkiksi Britanniassa siihen reagoitiin nopeammin kuin Suomessa – siellä pidätettiin jo uudenvuoden alla neljä samalle listalle kuulunutta.

Andren tukijat ovat arvelleet, että kyse on kostonhalun takia tehtäillistä vääristä syytteistä. He ovat ihmetelleet, miksi mies on nostettu vasta nyt etsintälistoille, kun hän ei niillä aiemmin ole ollut.

On kuitenkin erittäin epätodennäköistä, että Ruandan syyttäjävirston laatisivat kansainvälisen etsintälistan yhteen tai kahteen yksittäiseen ilmiantoon nojautuen.

Kyläkäräjät alkavat

Viranomaisille on parin viime vuoden aikana virrannut runsaasti jäseneltyä lisätietoja kansanmurhan aikaisista tapahtumista.

Suurin osa siitä on kerätty Ruandassa 2000-luvun alussa käynnistettyjen Gacaca-oikeudenkäyntien valmisteluvaiheessa. Gacacat olivat perinteisiä kyläkäräjiä, joihin ruandalaiset ennen siirtomaa-aikaa kerääntyivät sovitteluun kiistoja ja löytämään niihin yhteisen ratkaisun. Hallitus päätti elvyttää ne käsittelemään kansanmurhan syytteitä, koska sen mukaan muuta keinoa syyllisyyden selvittämiseksi ei ollut.

Tuolloin Ruandan täpötäyissä vankeiloissa istui 120 000 kansanmurhasta epäiltyä. Suurin osa heistä oli odottanut jo kuusi vuotta turhaan syytteidensä tutkintaa, ilman kuulusteluja tai virallista syytettä. Vain murto-osa vangituista oli tuomittu. Ruandan virallinen oikeuslaitos oli kansanmurhassa kukistunut muutama kymmeneen lakimieheen. Muut eivät olleet selvinneet hengissä, olivat pidätettyinä tai paenneet uusien vallonpitäjien kosta peläten.

YK oli perustanut kansainvälisen sota-rikostuomioistuimen kansanmurhasta syytetyille naapurimaahan Tansaniaan, mutta sen julistamat tuomiot pystyi laskemaan sormilla. Nytkin, 11 vuotta perustamisen jälkeen, ICTR on jakanut vasta 28 langettavaa ja viisi vapauttavaa tuomiota. Selleissä odottaa 38 syytettyä, 15 etsintäkuulutettua on karkuteillä.

Tutkinta tehostuu

Gacaca-oikeuksien tavoitteena on tutkia kaikkien kansanmurhasta epäiltyjen syyllisyys –ylimpiä johtajia ja suunnittelijoita lukuun ottamatta – ja langettaa heille vapauttava tai vangitseva tuomio vuoden 2007 loppuun mennessä.

Oikeudenkäynneistä on muodostumassa kaikkien aikojen suurin oikeus-

prosessi kehitysmaissa. Sen aikana mahdollisesti 750 000 ruandalaista, kymmenesosa koko kansasta, kuullaan oikeuskäsittelyn aikana. Syyllisyydestä tai syyttömyydestä kylätuomioistuimissa päätetään lähes 300 000 tavallisten ruandalaisen keskuudestaan valitsemaa tuomaria ja lautamiestä. Oikeusistuntoihin osallistuu tuomareita, lautamiehiä, syytettyjä ja todistajia yli kaksi miljoonaa – puolet Ruandan aikuisväestöstä.

Syytetyn hyväksi lasketaan teot, jotka hän on kertonut, tunnustanut ja anonut anteeksi ennen oikeudenkäyntiä. Niiden osalta hänen tuomionsa lievenee oleellisesti. Siksi Gacaca-oikeuksissa kerrotaan nyt hyvin yksityiskohtaisia seikkoja, jotka tähän asti ovat jääneet piiloon.

Andren vangitseminen on uusin osoitus siitä, miten Ruandan kansanmurhan tilinteko paraikaa tehostuu. Ruandan jokaisessa kunnassa on kerätty jokaista Gacaca-oikeudenkäyntiä varten kokoon satoja kertomuksia, mitä missäkin tapautui – kuka teki kenelle mitään, ja miksi. Vasta tämän pohjatyön jälkeen on laadittu listat epäillyistä ja aloitettu heidän jäljityksensä.

Oletettavasti näin on menetelty myös Nyakizussa – Cyahindan kirkon alueelta pääsi karkuun runsaasti tutseja ennen kuin hutujen saartorengas kiristyi.

Onko Andre kansanmurhaaja?

Tähän mennessä Ruandassa on käsitelty jo yhteensä 150 000 tunnustusta. Niiden joukosta Ruandan syyttäjävirston laatisivat ovat saaneet paljon lisätietoa sellaisistakin henkilöistä, jotka kuuluvat kansanmurhan kovaan ytimeen.

Nyt on todistettava aukottomasti, että Andre todella on sama mies, joka HRW:n raporteissa syyllistyi hirmutekoihin. Hänen vaimonsa on väittänyt, ettei hänen miehellään ollut baaria, jonka hänen on kerrottu omistaneen surmatöiden aikana. Vaimon mukaan Andre on sotkettu tähän mieheen, jonka nimen hän sanoo tietävänsä.

Useat todistajat puhuvat kuitenkin Andresta baptistipappina.

Huomattava osa kansanmurhasta tapahtui kirkoissa. Monien niissä toimineiden pappien ja seurakuntien työntekijöiden on osoitettu kuuluneen hutujen ääriaineksiin ja toimineen aktiivisesti yhteistyössä kansanmurhan toteuttaneen virkakoneiston kanssa – antamalla tietoa alueensa tutseista ennen tappamista, luovuttamalla ihmisiä tapettavaksi ja osallistumalla itsekin murhatöihin.

Kirkoista tärkein, katonan kirkko, ei tuo-minnut selkein sanoin sen enempää

vihakampanjaa kuin itse murhaamista, vaan ennemminkin edisti molempia.

Sen johtohenkilöillä oli tiiviit suhteet hutujen ääriaineksiin ja interahamwe-kuolemanpartioihin. Monet muut kirkkokunnat menettelivät samoin.

Vain harvat papit uskalsivat kansanmurhan alla ja aikana esittää vastalauseensa – ja suuri osa heistä maksoi sen hengellään.

Tuomittavaksi Ruandaan?

Jos Andre tunnustetaan Nyakizun tapajaksi, on päätettävä tapahtuuko hänen oikeudenkäyntinsä Suomessa, Ruandassa vai YK:n Ruandan sotarikostuomioistuimessa ICTR:ssä Tansaniassa.

On arvioitu, ettei häntä voida luovut-

taa Ruandaan, koska siellä on voimassa kuolemantuomio.

Ruandan hallitus päätti kuitenkin viime tammikuussa presidentin, entisen RFP-sissijohtaja Paul Kagamen johdolla, että maa luopuu kuolemantuomiosta. Lakiuudistus on menossa parlamentin hyväksyttäväksi lähiviikkoina. Jo annetut kuoleman tuomiot muutetaan elinkautisrangaistuksiksi, oikeusministeri Tharcisse Karugarama toteaa.

Viime viikolla Italian eritysedustaja Aldo Ajello ilmoitti Kagamen kanssa Ruandassa neuvoteltuaan, että maan hallitus suostuu myös allekirjoittamaan kansainvälisen vetoomuksen kuolemantuomion poistamiseksi.

Suunnanmuutoksen syy on selvä. YK:n

turvallisuusneuvoston aikataulun mukaisesti ICTR:n on määrä lopettaa oikeudenkäynnit vuoden lopussa ja annetuista tuomioista tehtyjen vetoomusten käsittely kaksi vuotta myöhemmin.

Vastedes Ruanda haluaa tuomita vielä karkuteilla olevat päätekijät ja heidän keskeiset alaisensa kansallisissa oikeusistuimissaan. Kyläkäräjille päätyvät syytettyjen valtava enemmistö, johtajiaan totelleet kansanmurhan sekatyöläiset.

Hannu Pesosen,
Suomen Kuvalehti (20.4.2007)